

БІЛА І.М. Вивчення творчого сприймання суб'єкта. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Зб. наук. праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип.10. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.Франка, 2010. – С.204-213.

Біла І. М. (м. Київ, Україна)

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ СУБ'ЄКТА

УДК 159.92

В статье дается характеристика процесса творческого восприятия, описываются его важные особенности и функции, подчеркивается значение творческого восприятия в структуре творческого потенциала субъекта. Формулируется гипотеза о взаимозависимости развития творческого восприятия и творческого потенциала. Описываются критерии оценки развития творческого восприятия на примере младших подростков.

Ключевые слова: *восприятие, творческое восприятие, творческий потенциал, младшие подростки.*

The article specifies the process of creative perception, describes its major features and functions, highlights the importance of creative perception in the structure of the creative potential of the subject. A hypothesis on the interdependence of the development of creative perception and creativity is formulated. Criteria for evaluating the development of creative perception on the example of young adults are described.

Keywords: *perception, creative perception, creativity, younger adolescents.*

Прийоми природничих наук, що засновують свої висновки на фактах, - зовсім ненаукові прийоми. Фактів нема. Є наше сприйняття їх. І тому науковим є тільки той прийом, який говорить про сприймання, про враження.

Л.М.Толстой

Тема сприймання здавна досліджувалась філософами, поетами, письменниками, науковцями. Проблема сприймання є стрижневою проблемою психологічної науки. Які психологічні явища ми б не розглядали, вони неодмінно мають своє чуттєве джерело. Найвидатніші успіхи науки й техніки, на думку Б. Г. Ананьєва, розраховані не тільки на мислячу, але й на чутливу людину. Саме сприймання як основа всієї розумової діяльності людини, являється регулятором практичних дій, передумовою удосконалення діяльності сучасної людини [1, с. 50].

У вітчизняній психології сприймання трактується як процес розвитку і формування перцептивних дій (О. В. Запорожець, Л. А. Венгер та ін.). Перцептивні дії є видом орієнтувальних дій, за допомогою яких відбувається обстеження предметів, явищ та побудова образів, що орієнтують і регулюють практичну поведінку суб'єкта. В процесі обстеження здійснюється ніби переклад на знайому суб'єкту «мову». Такою «мовою» у розвинутих формах перцептивних дій є системи вироблених суспільством і засвоєваних кожною людиною сенсорних еталонів – загальноприйнятих зразків чуттєвих властивостей і відношень

предметів. У якості сенсорних еталонів форми виступають уявлення про різноманіття геометричних фігур, кольору – уявлення про кольори спектру та їх варіації з насиченістю, величини – уявлення про міри, що входять у метричну систему тощо [5, с. 11].

Розвиток сприймання включає в себе два взаємозв'язаних аспекти: з однієї сторони, формування і вдосконалення самих перцептивних дій, необхідних для використання еталонів при аналізі властивостей реальних предметів; з другої сторони — формування і вдосконалення уявлень про різновиди кожної властивості предметів, що виконують функцію сенсорних еталонів.

Як наслідок, ми бачимо в предметі те, що ми про нього знаємо. І, навпаки, – ми знаємо про предмет, те, що ми бачимо. В процесі сприймання об'єктів виникає установка, яка деформує подальше сприймання предметів і виступає як вольовий регулятор при підході до даної речі (О. В. Запорожець, Д. Н. Узнадзе). Установка виникає в ході попереднього досвіду сприймання предмету, частіше в його практичній діяльності.

На думку О. М. Леонтьєва, основу пізнавальних процесів, складає не індивідуальна практика суб'єкта, а «сукупність людської практики». Тому не тільки мислення, але й сприймання людини у більшій мірі перевершує своїм багатством відносно бідність її особистого досвіду [7, с. 43]. «Ми сприймаємо предметний світ, говорив він, – не тільки у координатах простору і часу, але ще й в квазіпросторі, якому в традиційній психології приписувалось тільки суб'єктивне існування: у просторі значень, що мають реальне існування в усьому сукупному досвіді людської практики, яка у своїх ідеалізованих формах входить у образ світу [7, с. 49]. Створення індивідуального багатомірного образу світу, образу реальності, як вказує О. М. Леонтьєв, є важливим завданням сприймання [8].

Варто зазначити, що сприймання – це активний, динамічний процес, подібний до інтелектуального пізнання, під час якого відбуваються складні процеси трансформації одержуваної інформації в образній або вербальній формах. Він не є механічною реєстрацією сенсорних елементів на рівні сприймання. Ці процеси являють собою: з одного боку це первинний відбір інформації (вибірковість сприймання), з іншого, це її переробка. Образ, що виникає у процесі сприймання, може бути або суто конкретним, або ж набувати узагальнених рис: предмет належить до певної категорії і має функціональні ознаки.

Формування образу розглядається як особлива діяльність спостереження (Б. Г. Ананьєв), як перцептивна (О. М. Леонтьєв, В. П. Зінченко та ін.), мисленева діяльність (С. Л. Рубінштейн). Образ фіксує в об'єкті ті властивості й відношення, які необхідні для здійснення діяльності.

Довершеність сприймання – повнота і точність образів – залежить від того, наскільки повною системою еталонів, необхідною для обстеження даного змісту, володіє суб'єкт й у якій мірі у нього сформовані операції по співвіднесенню використовуваних еталонів [5, с. 11].

У реальному процесі пізнання, у ході поставлених людиною задач, структура образу може суттєво змінюватись, хоча об'єкт пізнання залишається незмінним. Досліджуючи механізм цього явища, С. Л. Рубінштейн підкреслював,

що людина, розв'язуючи ту чи іншу задачу, розглядає один і той же об'єкт у різних ракурсах, зв'язках, відношеннях. Вона ніби «вичерпує» з об'єкта різний зміст, відображаючи ті ознаки і властивості, які необхідні їй для успішної діяльності з перетворення даного об'єкта [13].

На думку Дж. Брунера, сприймання, перш за все, це – процес прийняття рішення. Незалежно від характеру задачі, що стоїть перед індивідом, він приходить до рішення, що об'єкт, який сприймається є тим чи іншим предметом оточуючого світу [3, с. 27].

Підкреслюючи вибірковість інформації, що фіксується в образі, ряд дослідників (В. П. Зінченко, Б. Ф. Ломов, В. Н. Пушкін та ін.) використовують поняття «оперативний образ». Ним виражається особливість відображення в образі тільки тих характеристик об'єкта, які необхідні суб'єкту для успішного виконання діяльності [15, с. 45].

В процесі розв'язання задач діяльність сприймання спрямована на перетворення вже створених образів, які мисленнєво видозмінюються (перетворюються), нерідко в умовах повного абстрагування від тієї наочної основи, на якій спочатку були створені. Напрямок цих перетворень в одних випадках диктується умовами задачі, яка детермінує цей процес. В інших випадках оперування образами здійснюється в більш вільних умовах; жорстко не регламентується умовами задачі, що має місце в багатьох видах творчої діяльності (науковій, художньо-графічній, зображувальній).

В цілому сприймання, як процес формування й функціонування чуттєвого образу дійсності, є складне поєднання різних утворень – функціональних, операційних та мотиваційних. Сприймання, як і відчуття, що складає його основу, є не тільки безпосереднім чуттєвим відображенням людиною зовнішнього світу, а й регулятором взаємодії людини з предметами та явищами оточуючого середовища. Тому сенсомоторні та перцептивні процеси складають основу психічного розвитку людини й важливу сторону людської життєдіяльності в цілому. Операційні механізми сприймання, з якими пов'язані найбільш активні та узагальнені компоненти перцептивних процесів, забезпечують не тільки реалізацію їх функціональних потенціалів, але й необхідні пристосування, що протистоять їх ослабленню. Відносна збереженість перцептивних процесів, їх творча спрямованість, пояснюється крім операційних механізмів високим рівнем мотивації, інтересами до оточуючої дійсності, потребами у знаннях, спілкуванні. При цьому існує відома послідовність формування та розгортання цього різноманітного ланцюга мотивів (органічних, гностичних, етичних, естетичних) [2, с. 21].

Життєва практика поступово примушує людину перейти від мимовільного сприймання до цілеспрямованої діяльності спостереження. Тобто чуттєвий зміст сприймання в процесі осмислення аналізується та синтезується, порівнюється, узагальнюється і як наслідок, мислення включається в саме сприймання. Таким чином відбувається «перехід» від сприймання до формування уявлення і від нього до мислення. Мислення розкриває нові, безпосередньо чуттєво не дані абстрактні властивості, виявляючи взаємозв'язки та пізнаючи дійсність у цих її

взаємозв'язках. Єдність та взаємопроникнення чуттєвого і логічного складає суттєву рису людського сприймання.

У роботах Б. Г. Ананьєва, О. М. Леонтєва, В. П. Зінченка підкреслюється активна перетворююча діяльність сприймання. Воно являє собою взаємодію суб'єкта з діючим об'єктом, тобто об'єктом, який змінюється, втручання у процес сприймання мисленневих дій як застосування узагальнених і суспільно обумовлених сенсорних еталонів, в якійсь мірі відкриває складний процес створення нових образів на основі адекватних дійсності суб'єктивних образів. [15, с. 113]. В процесі сприймання відбувається фіксація нового в об'єкті, ситуації, відношеннями між сприйнятими предметами. Формуванню цієї навички сприяє сполучення протилежних якостей, контрастів, протиріч у структурі самого сприймання, а також бачення аналогій чи асоціативно-образне бачення, коли об'єкт, що сприймається, «викликає» в пам'яті інші образи, що пов'язані з ним спільними якостями.

На думку В. О. Моляко, творче сприймання – це процес (та його результат), конструювання суб'єктивно нового образу, який в більш чи менш значній мірі видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності. При цьому виділяються варіанти його прояву: сприймання нового предмета, коли творчість повинна проявитись обов'язково, або ж віднайдення при сприйманні чогось відомого, нових елементів, ознак та т. ін. В залежності від складності, масштабності, новизни сприйнятих об'єктів вибір відповідних образів базується на стратегічних тенденціях аналогізування, комбінування та реконструкції, які можуть трансформуватись у конкретні стратегії не тільки розв'язання перцептивної задачі, але й усієї проблеми загалом [10].

Відповідно до спрямованості людини – її інтересів, настанов, життєвих цілей і т. ін., сприймання упорядковується, об'єднується у певну систему, набирає спрямованого змісту. Саме вибірковість, що надає людині можливості орієнтуватися в інформаційному полі, зосереджуватися на тому, що складає її особистісні інтереси, пов'язані з її діяльністю (Б. Г. Ананьєв, Л. А. Венгер, О. В. Запорожець, О. М. Леонтєв), може «наштовхнути» на вирішення певних проблем, винаходів.

Важливо зазначити, що у творчій діяльності сприймання виконує ряд продуктивних функцій, а саме:

1) цілеутворююча функція як це виділення у візуальному полі об'єкта, що відповідає меті та завданням діяльності. Образ сприймання, що виникає в проблемній ситуації, буде предметом дослідницької діяльності людини;

2) моделююча функція сприймання – передбачає впорядкування та об'єднання окремих відчуттів у цілісні образи предметів або явищ, які виступають у якості ідеальних об'єктів перетворюючої діяльності людини в процесі творчості;

3) перетворююча функція – здібність маніпулювати образами, що знаходяться в зоровому полі. В результаті маніпулятивних дій з образами сприймання вихідна ситуація змінюється, що сприяє висуненню різноманітних гіпотез розв'язання творчої задачі;

4) евристична функція – виникнення нового змісту образу сприймання як результат збільшення кількості альтернативних схем для сприймання одного й того ж об'єкту. В основі такого сприймання лежить включення об'єкта пізнання системи зв'язків для знаходження різних його властивостей та сторін, розглядання предмета з різних точок зору. І, як наслідок, смислоутворююча функція сприймання грає вирішальну роль у забезпеченні новизни продукту творчої діяльності;

5) регулююча функція – співвіднесення результатів відображення зовнішнього світу з самим зовнішнім світом. Вона засновується на такій властивості сприймання, як предметність. Дана функція сприймання забезпечує адекватне відображення дійсності, і дає можливість, на основі оцінок проміжних результатів, визначити подальший напрямок пошуку розв'язання творчої задачі.

Продуктивні функції сприймання вибірково реалізуються на всіх етапах творчого процесу (постановка мети, аналіз ситуації, висунення гіпотез, знаходження рішення) [14].

В кінцевому результаті творча діяльність людини багато в чому визначається її творчим сприйманням. Активізація творчого сприймання сприяє творчій діяльності людини.

Готовність до творчої діяльності фактично є творчим потенціалом суб'єкта, ресурсом його творчих можливостей, здатністю до творчих дій. На думку В.О.Моляко, творчий потенціал, що являє собою складну підсистему, тісно переплітається з іншими структурними складовими психіки, що детермінують творчі процеси. На нашу думку, такий тісний взаємозв'язок існує також і між творчим сприйманням та творчим потенціалом, як здатністю (готовністю) до творчої діяльності.

Свого часу (1995) В. О. Моляко, орієнтуючись на результати досліджень та дослідження О. М. Матюшкіна, В. Д. Шадрікова, Д. Б. Богоявленської, Е. де Боно та ін.) представив загальну структуру творчого потенціалу, зокрема:

- задатки, схильності, які проявляються в підвищеній чутливості, заданій вибірковості, уподобаннях, а також у динамічності психологічних процесів;
- інтереси, їх спрямованість, частота та систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, прагнення до створення нового, схильність до розв'язку та пошуку проблем;
- швидкість засвоєння нової інформації, створення асоціативних масивів, схильність до постійних порівнянь, вироблення еталонів для наступного відбору інформації;
- прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінок, вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;
- емоційна забарвленість процесів пізнання;
- емоційне ставлення, вплив почуттів на процес суб'єктивного оцінювання;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність у роботі, сміливість прийняття рішень;

- креативність – вміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати, схильність до заміни варіантів, економічність розв'язків, раціональне використання засобів, часу тощо;

- інтуїтивізм – здатність до швидких оцінок, рішень, прогнозів;

- схильність до побудови особистісних стратегій і тактик при розв'язанні загальних і спеціальних нових проблем, задач, пошук виходу із складних, нестандартних ситуацій тощо [10].

Аналізуючи названі складові, ми наголошуємо на значенні творчого мислення та творчого сприймання у компонентному складі творчого потенціалу.

Варто вказати, що аналіз досліджень з проблеми творчості дітей показав можливість виявлення якісної характеристики творчого потенціалу на основі аналізу творчого мислення [11]. При цьому, високий творчий потенціал обумовлений переважним розвитком одного чи декількох компонентів творчого мислення: високою продуктивністю, гнучкістю мислення, його високою оригінальністю та наявністю творчо спрямованих мисленневих дій.

На нашу думку, така прямо пропорційна залежність існує також і між творчим потенціалом та творчим сприйманням, а діагностика ряду складових творчого потенціалу (мисленневих, мотиваційних) може схарактеризувати рівень розвитку творчого сприймання суб'єкта і, навпаки, показники розвитку творчого сприймання будуть виступати індикаторами творчого потенціалу.

За рамками наукових термінів, порівняємо багатокomпонентний творчий потенціал з тістом, в якому теж є багато різних складників, а творче сприймання – з дріжджами, що безпосередньо впливають на якість тіста, а також залежить від нього. Ще раз наочно пересвідчившись у тісному взаємозв'язку творчого сприймання і творчого потенціалу, ми наголошуємо на важливості теоретико-експериментального аналізу проблеми творчого сприймання суб'єкта через призму його творчого потенціалу.

Дослідження розвитку сприймання, його творчого аспекту важливим є у найбільш чутливий – дошкільний період. Та все ж не менш цінним у цьому відношенні є й вік підлітковий, коли увагу дітей привертає винахідництво та раціоналізаторство, активно розвивається конструювання. Підлітків також захоплює, як вид продуктивної діяльності, створення головоломок, іграшок, ігор.

Основним когнітивним новоутворенням підліткового віку стає розвиток мислення на стадії формальних операцій, що дає можливість дитині орієнтуватися на абстрактні форми, оперувати символами, абстрагуватися від конкретного, засвоювати комбінаторний аналіз тощо.

Формальна логіка мислення підлітків сприяє інтелектуалізації їх перцептивної і мнемічної сфер. Перцептивний розвиток пов'язаний з опануванням графічних образів та схем. Також складаються складні види зорового аналізу і синтезу, що постійно вдосконалюються і досягають високого рівня розвитку.

Сенсорні функції включаються у обслуговування практичних дій, на їх основі інтенсивно перебудовуються та набувають характеру своєрідних орієнтувально-дослідницьких дій. Поряд із засвоєнням сенсорних еталонів (форми, кольору), підліток оволодіває вмінням бачити оточуючий світ у відповідності з власними почуттями, які звільняють його від штампів.

Дедалі більше розвивається цілеспрямованість та активність сприймання. Поглиблюється повнота і точність сприймань, вдосконалюється спостережливість. Її розвиток у дітей виявляється в удосконаленні аналізу та синтезу сприйманих об'єктів, виділені їх малопомітних ознак, у підвищені точності словесного опису, в формуванні установки на цілеспрямоване спостереження. Спостережливість і різні види чутливості, що входять до її складу, розвиваються успішно, коли діти виконують завдання, які потребують самостійного здобування знань про зовнішній вигляд предметів, їх форми, кольори, просторове розміщення та інші особливості.

Організація спостережень дітей за навколишнім життям, знаходження того, що може бути відображено в результатах їх діяльності, на думку Н. О. Ветлугіної, є важливою педагогічною умовою формування творчості. Розвиток способів “вслуховування”, “вдивляння” в образний світ мистецтва, в звуки та фарби природного та предметного світу – шлях, яким розвивається творчість дитини.

Корисним є досвід сенсорного виховання, розвитку спостережливості у Японії, що є найбільш економічно розвиненою країною світу. Відомо, що коли Японія вступала у фазу свого першого науково-технологічного та економічного стрибка, в освіті стало пріоритетним естетичне виховання, перспективним вважався напрямок розвитку чуттєвого досвіду дітей.

І як результат – японський робітник розрізняє сімсот відтінків кольорів, а наш – тільки сім. Японці, як пише Е. В. Ільєнков, без усякого ризику можуть передати нам свої ліцензії і технології, ми з ними нічого не зможемо зробити. Аналогічно з транзисторними радіоприймачами та іншим, у нашого робочого нема необхідної для монтажу просторової уяви – вміння перенести схему, накреслену на площині, в простір, в об'єм тощо [6].

І сьогодні дисциплінам художньо-естетичного циклу у Японії відводиться великий (20-25) відсоток усього навчального часу, широко використовується система уроків споглядання, яка є засобом розвитку уміння вдивлятися, бачити та спостерігати. Із самого малку японці привчені милуватися явищами природи. Взимку – це перший сніг, навесні – цвіт азалій, вишні, сливи, влітку – пишній розквіт природи, восени – багряне листя клена. В японській мові існує навіть термін «массе бумеет» – цивілізація соснової голки, тобто уміння насолоджуватися навіть кінчиком соснової голочки, замість того, щоб намагатися охопити поглядом ціле дерево. Кожна річ сама по собі прекрасна і варта бути оспіваною. Японці вчать дітей і на засохлій гілці бачити квіти, відкривати сенс буття, «почувши голос беззвучного, побачивши форму безформенного!»

Зачарування світом речей стало однією з естетичних домінант японської освіти та культури. І як результат, вибірковість у відношенні зорових образів і уявлень, що проявляється в гострій спостережливості, сильній вразливості, здібності все довкола бачити у фарбах, кольорових контрастах, помічати незвичне, гарне й запам'ятовувати надовго [4].

Варто зазначити, сенсорний досвід дитини (зоровий, руховий, слуховий тощо) не ізольований від процесів мислення, мови, а є сходинкою їх формування. Слово дорослого фіксує набутий дитиною чуттєвий досвід, збагачує його.

Воно раціоналізує й індивідуалізує акт обстеження предмета, спрямовує його так, щоб були сприйняті ті його частини і сторони, які менш доступні чуттєвому досвіду і мають важливе значення. Слово збагачує, тобто вносить те, що не дає чуттєвий досвід і що сама дитина не може виділити в предметі, явищі. Тим самим воно піднімає сприймання на новий, значно більш високий рівень.

З віком підвищується точність і швидкість здійснення перцептивної дії при розв'язанні перцептивних задач. Якщо на першому етапі оволодіння конкретним видом перцептивної дії носить розгорнутий характер, то потім відбувається їх звертання, зменшення їх кількості і амплітуди (О. В. Запорожець, Л. А. Венгер та інші). Це стає можливим за рахунок інтеріоризації операцій та переносу засобів здійснення в план уявлень, формування внутрішніх еталонів.

На думку вчених, сприймання – дуже важлива складова розумового розвитку дитини. Крім означених до важливих показників розвитку сприймання вони відносять:

1. Уміння дитини зосередитись на завданні, діяти за інструкцією.
2. Повноту сприймання – уміння виділяти частини, характеризувати властивості, дії та стани об'єкта відповідно до поставленого завдання.
3. Точність сприймання, вміння підмічати малопомітні компоненти (відтінки, деталі форми, будову частин тощо).
4. Планомірність, продумана послідовність огляду об'єктів.
5. Осмислення або інтерпретацію сприйнятого крізь призму попереднього досвіду, наявних знань.
6. Ступінь самостійності під час виконання завдання [12, с. 92].

Ці критерії характеризують як розвиток сприймання, так і розвиток інших вище вказаних компонентів творчого потенціалу дитини.

Для діагностики творчого потенціалу зазвичай використовують спеціально розроблені тести творчого мислення Дж. Гілфорда і П. Торренса, або ж комплекс методик діагностики творчого потенціалу, розроблений лабораторією психології творчості (1992) й відповідно вироблені науковцями критерії (оригінальність, гнучкість, швидкість та розробленість ідей).

У даному випадку в ролі експериментального інструментарію вивчення творчого сприймання молодших підлітків нами використовувались розроблені лабораторією психології творчості методики діагностики творчого сприймання («Крапки», «Паралельні лінії»).

Враховуючи вищесказане, нами були визначені загальні критерії оцінки успішності виконання завдань, що являли собою узагальненні критерії, виділені різними авторами (Дж. Гілфорд, О. М. Дьяченко, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко та ін.) і мали підґрунтям дослідження творчого потенціалу та результати нашого дослідження.

Оцінювання виконання завдань здійснювалось за подібними до вказаних критеріїв, зокрема:

1. Продуктивність виконання завдання визначалась за кількістю названих (намальованих) дітьми зображень. Відносно визначеного середнього арифметичного кількості усіх продукованих образів, ми визначаємо індивідуальну продуктивність кожного з піддослідних.

2. Варіативність – схильність до використання стратегічних дій пошуку.

Аналіз творчих тенденцій зображувальної діяльності дітей включав також оцінку їх здатності до цілеспрямованого пошуку аналогів, комбінування, реконструювання. Для дослідження здатності дітей до пошуку різних видів аналогій визначається також середня кількість продукованих аналогів різного виду (близькі, віддалені та досить віддалені). Це дає змогу аналізувати відмінні індивідуальні особливості дій за аналогією кожної дитини.

Оцінюючи здібність до комбінування, ми аналізуємо складність зображення конструкцій, визначаємо орієнтовний принцип побудови (опредмечення та включення). Ми враховуємо те, що опредмечення (перетворення даного шаблону на предмет, об'єкт) є менш творчим проявом, а включення (шаблону як елементу цілісного задуму) є більш творчою тенденцією.

З'ясовуючи наявність творчого пошуку незвичних, нових варіантів зображених предметів, відмінних від існуючих, іноді нереальних (наприклад, неіснуючої істоти, будівлі), ми виявляли реконструюючі тенденції мислення дітей. Дії реконструюючого характеру є найбільш творчими й передбачають зображення об'єктів в принципово новій функції, пошук фантастичних варіантів зображень.

3. Оригінальність, яка визначається через зворотно-пропорційний показник частоти повторюваності образів. Особливо оригінальною вважається ідея, що не повторюється жодного разу у вибірці, досить складна й відрізняється фантазією, що свідчить про нетривіальність підходу дитини до творчого завдання. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті використання однакових відповідей. Образи, що зустрічаються в 5% і більше випадках, отримують 0 балів. Так само оцінюються й очевидні ідеї.

4. Гнучкість оцінюється в двох видах: як здібність до продукування сюжетів і як здібність використовувати образи предметів, явищ з віддалених для дитини сфер життєдіяльності.

Зміст зображення можна підвести під різні види категорій, узагальнюючи конкретні назви предметів. Категорії ранжують за ступенем зустрічає мості у межах вибірки, і в залежності від цього кожній присвоюють стандартні оцінки

Враховується, як відмічалось, також важливий показник творчої діяльності дітей – ставлення до творчого завдання, їх зацікавленість, захопленість, щирість переживань, установки, що суттєво впливають на рівень розвитку творчих тенденцій діяльності дітей.

Обов'язковим фоном прояву творчості є підвищена активність підлітка, його інтерес до творчої діяльності, міра зосередженості його уваги на тому, що пропонується. Як розуміє дане завдання дитина, що прагне робити, над чим замислюється, що коментує чи про що запитує – все це характеризує мотиваційну основу творчої поведінки.

Таким чином, за допомогою наведених показників, їх узагальненого аналізу визначається рівень розвитку творчого сприймання молодших підлітків, аналізуються його особливості під час зображувальної діяльності.

І як результат, ми отримали узагальнені критерії оцінки розвитку творчого сприймання молодших підлітків:

Перший рівень – високий. Діти здатні зосереджуватись на завданні, з легкістю, самостійно продукувати образи, серед яких в основному досить віддалені аналогії (об'єкти з різних сфер існування). Образи здебільшого складні, створені за принципом включення у цілісне зображення. Інколи пропонувані образи використовуються в принципово новій функції, фантастичні або ж містять нереальні елементи. Більшість зображень особливо оригінальні, які не трапляються у вибірці та є суб'єктивно оригінальними для самої дитини. Художні образи характеризуються естетичністю та включеністю у певний сюжет.

Другий рівень – середній. Ця група дітей відзначається перевагою у задумах, схильністю до аналогізування, при цьому поширеними є віддалені аналогії (вони виникають при порівнянні різних предметів). Об'єкти зображуються з невеликою кількістю різноманітних деталей, здебільшого за принципом опредмечення (як цілісне зображення). Твори цих дітей здебільшого є оригінальними, повторюються у вибірці лише декілька разів і визначають в цілому посередній рівень розвитку творчого сприймання дітей.

Третій рівень – низький. Діти не завжди сприймають інструкцію, частіше пасивні, не вміють планувати свою діяльність. У їх творчих доробках переважають здебільшого близькі, стереотипні аналогії. Зображення дітей схематичні, недеталізовані. Під час виконання завдань діти часто використовують прийом випадкових дій. Це свідчить про початок зародження творчих тенденцій.

І як підсумок, зазначимо, що підлітковий вік має свої специфічні можливості щодо формування творчості, а саме це здатність відшуковувати рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове, вміння усвідомлювати власний творчий досвід. В цьому віці творчість все ще спирається, у більшій мірі, на чуттєве пізнання, тому педагогу необхідні знання, прийоми та методи, що забезпечать збагачення чуттєвого досвіду дітей.

Щоб підсилити значення подальших досліджень, зійдемося на слова О.В.Запорожця: «Розум людини, у якої в дитячі роки не сформувалось належним чином безпосереднє сприймання, може отримати в подальшому односторонній розвиток, набути занадто абстрактний, відірваний від конкретної діяльності характер».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Психология чувственного познания / Б. Г. Ананьев. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 486 с.
2. *Ананьев Б. Г.* Сенсорно-перцептивная организация человека / Б. Г. Ананьев // Познавательные процессы: ощущения, восприятие / Под ред. А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1982. – С.7-31.
3. *Брунер Дж.* Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж. Брунер; пер. с англ. К. И. Бабацкого. – М.: Прогресс., 1977. – 412 с.
4. *Волинець Л.* Художньо-естетича освіта в Японії / Л. Волинець // Мистецтво і освіта. – 2002. – №1. – С.28-38.
5. Генезис сенсорных способностей / [под ред. Л. А Венгера]. – М.: «Педагогика», 1976. – 256 с.
6. *Ильенков Э. В.* Школа должна учить мыслить / Э. В. Ильенков. – М.-Воронеж, 2002. – С. 4.

7. *Леонтьев А. Н.* Ощущения и восприятие как образы предметного мира / А. Н. Леонтьев // Познавательные процессы: ощущения, восприятие / Под ред. А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова. – М., Педагогика, 1982. – С.32-50.
8. *Леонтьев А. Н.* Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А. Н. Леонтьев – Т. 2. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.
9. *Моляко В. О.* Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – №6. – С. 2-9.
10. *Моляко В. О.* Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип.5. – Ч.1. – Ж.: ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 7-14.
11. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей / [Под ред. А.М.Матюшкина]. – М. – Воронеж, 2004. – 192 с.
12. *Ратанова Т. А.* Диагностика умственных способностей детей / Т. А. Ратанова. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 168 с.
13. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 720 с.
14. *Телегина Э. Д.* Особенности взаимосвязи творческого мышления и зрительного восприятия у младших школьников / Э. Д. Телегина, В. В. Гагай // Вопросы психологии. – 2003. – №5. – С. 47-55.
15. *Якиманская И. С.* Развитие пространственного мышления школьников / И. С. Якиманская. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.